

Cimitirele românești din Bistrița până la sfârșitul secolului al XIX – lea

Iosif UILĂCAN

Cuvinte cheie: Bistrița, sec. XVIII – XIX, evoluție urbanistică, cimitire

Mots-clef: Bistrița, XVIII –XIX siècles, evolution urbaine, cimetières

Pentru locuitorii Bistriței, trăitori în mileniul III, locurile de îngropare ale strămoșilor, adică cimitirele, dacă nu sunt complet necunoscute, sunt doar vag și imprecis localizate. Marele public nu poate fi interesat de o asemenea problemă, mai ales într-o societate în care se clamează zilnic preținse sau adevărate greutăți materiale și, deci, nici nu poate fi acuzat de o atare situație. Dar nici în rândul specialiștilor nu se remarcă un interes deosebit. Pentru diriguitorii comunității locale necunoașterea sau refuzul de a se informa au fost prilejuri de a maximiza beneficiile. Nu știm dacă și în folosul pecuniar al urbei sau numai în sens personal, pentru că de un interes superior, sufletesc, așa cum ar trebui, nu poate fi vorba. Situația actuală, de necrezut, în care zac în uitare, căsăpite, acoperite de bălării și varii construcții, locurile considerate sacre în toate timpurile, mă îndreptătesc să fac această afirmație.

O istorie recentă bazată pe ateism și refuzul acceptării morții ca un dat firesc, o trecere spre veșnicie și răspundere în fața unei instanțe în care lamentările omenești nu mai au acoperire, a facilitat situația actuală, nedreaptă, a uitării voite sau nevoite de care au parte vechile cimitire românești din Bistrița. La aceasta poate fi adăugată diferențierea confesională de astăzi. Cimitirele românești la care facem referire aparțineau confesiunii greco-catolice. După Revoluția din Decembrie 1989, Biserica Unită a fost restaurată, dar demersurile acesteia nu s-au îndreptat și înspre menținerea și semnalizarea corespunzătoare a unor locuri la care ar fi fost obligată. Sau dacă au existat asemenea încercări nouă nu ne sunt cunoscute. Mai poate fi adăugată și ignoranța cetățenilor români din Bistrița despre rolul și locul bisericii greco-catolice în istoria românilor. Apoi, evident, tendința spre hedonism a lumii actuale nu admite și aspecte care s-ar împotrivi acestui curs nefiresc al istoriei. Și de aceea este mai confortabilă necunoașterea.

Punctul de plecare în studiul de față îl constituie un memoriu al credincioșilor greco-catolici bistrițeni, din 28 octombrie 1899, înaintat reprezentanței orașului Bistrița și intitulat *Reprezentarea comunității bisericii greco-catolice din Bistrița în cauza cimiteriului central*. Memoriul, asupra căruia vom reveni spre final, a fost semnat de către protopopul greco-catolic Alexandru Silași, care a păstorit creștinii uniți în perioada 1864-1901. După cum rezultă din titlul întâmpinării de mai sus, obiectul îl constituie cimitirul comun al orașului Bistrița, dar el menționează și etapele finale ale existenței cimitirelor românești, confesionale.

Cimitirul comun al orașului, numit *Cimitirul Central*, a luat ființă ca o necesitate în urma epuizării terenurilor alocate cimitirelor confesionale: greco-catolic, evanghelic-luteran și romano-catolic. În anul 1873, o epidemie de holeră a bătut orașul în lunile iulie-septembrie, soldându-se cu peste 80 de victime numai din rândul românilor. Cu acel an a fost interzisă îngroparea în cimitirul românesc „din sus de oraș”. Pentru mărirea aceluia cimitir, românii bistrițeni au făcut demersuri către primăria orașului în mai multe rânduri. Pentru că administrația orășenească refuza preluarea cheltuielilor, biserica unită a cumpărat două parcele în imediata vecinătate a cimitirului confesional greco-catolic. Cu toate acestea, în 1883 și 1885, reprezentanța orașului opune, din nou, veto-ul său sub pretextul că locul cumpărat nu corespundea cerințelor sanitare. Nu atât de grijuliu era consiliu orășenesc atunci când aproba extinderea cimitirelor evanghelic-luteran și romano-catolic, aflate în intravilanul orașului Bistrița. Cimitirul romano-catolic ocupa un spațiu restrâns în continuarea celui evanghelic-luteran, la colțul format de străzile Cimitirului și Constantin Roman Vivu.

Iosif Uilăcan

Liceul Sanitar Bistrița

e-mail: iosifuilacan@yahoo.fr

Decizia finală privind înființarea unui cimitir comun, pentru toate confesiunile, a fost luată de administrația comitatului Bistrița-Năsăud în anul 1885. Ea a primit acceptul autorităților locale la 10 ianuarie 1886. În scopul acesta a fost contractat un împrumut de 4000 de florini, iar la terminarea amenajării noului cimitir a fost elaborat, la 22 noiembrie 1891, un statut, stabilindu-se și taxele de înmormântare. Putem afirma că acest cimitir a putut fi deschis doar la sfârșitul anului 1891. În fapt, în acesta se vor face înhumări, după cum vom vedea, doar de la sfârșitul anului 1894 - începutul anului 1895.

Cheltuielile de înmormântare erau ridicate în cimitirul orășenesc, după cum rezultă din datele prezentate în memoriul românesc, greco-catolic. Aceasta, în comparație cu spesele plătite la celelalte cimitire din oraș, care își păstrasera caracterul confesional. Poate și pentru faptul că înmormântările erau rare în *Cimitirul Central*, petenții susținând că fusese destinat exclusiv credincioșilor uniți, mai săraci, consiliul orășenesc a decis în decembrie 1894 închiderea acestuia. Decizia nu a fost executată, iar pentru perioada 1895-1898, greco-catolicii, după cum susține memoriul, au plătit orașului taxe pentru morminte în valoare de 1100 florini.

O nouă încercare a conducerii Bisericii greco-catolice din Bistrița de a deține un cimitir confesional s-a făcut prin cumpărarea, deasupra cimitirului orășenesc, a unui lot de 1 iugăr și 355 m². Petiția românilor bistrițeni cerea aprobarea transformării aceluși teren în cimitir confesional, greco-catolic. Aceasta „după ce cimitirul confesiunii greco-catolice din jos de oraș a fost închis din partea poliției și fiindcă taxele pentru morminte și celelalte taxe, ce se plătesc cimitirului central, erau foarte împovărătoare...”¹.

Expunerea scrisă trimisă reprezentanței orașului de către protopopul Alexandru Silași, tipărită în limbile română, maghiară și germană, a avut finalitatea dorită: înființarea unui nou cimitir confesional greco-catolic. Cimitirul orașului Bistrița de pe strada Târpiului, așa cum se prezintă astăzi, este o extindere a cimitirelor central (comun) și, mai ales, greco-catolic.

Memoriul prezentat menționează, deci, în afara cimitirului greco-catolic dorit a se înființa la sfârșitul secolului al XIX-lea, deschis în 1901, două cimitire românești, închise. Cel „din sus de oraș”, închis în anul 1873 după cum scriau petenți, în realitate mai târziu, și cel „din jos de oraș” închis și el către sfârșitul secolului al XIX-lea, dar cu ajutorul poliției! Localizarea acestora a fost făcută de către publicistul sas Gustav Zikeli. În autobiografie, povestindu-și copilăria din secolul al XIX-lea, scria următoarele: „pe atunci existau încă două cimitire românești și un cimitir special pentru soldați, astăzi părăsite. Unul din cimitirele românești era la capătul de jos al Untere Vorstadt (azi zona Libertății), la colțul unde se ramifică șoseaua spre Schönbirk, al doilea la capătul Obere Vorstadt” (azi zona dinspre Calea Moldovei). „Cimitirul soldaților era direct sub Schieferberg, la dreapta de strada ce ducea în sus”².

Într-un demers a cărui finalitate se vrea a fi identificarea vechilor cimitire românești din Bistrița, de cea mai mare importanță sunt registrele parohiale. Cel mai vechi registru al Parohiei greco-catolice Bistrița, păstrat până astăzi, datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. El este unul comun, adică are trei părți: protocolul botezaților, al cununilor și al îngropărilor. În partea în care au fost înregistrați botezații se găsesc informații din anul 1795, luna mai, pe care preotul Ștefan Vlad le anulase, barându-le. În acest caz ar fi valabile doar consemnările din 1796, an în care sunt trecuți la acest capitol 23 de botezați. Însă anumite aspecte, printre care lipsa înscrierilor celor botezați în anii 1797-1799, conduc la ipoteza că preotul avea acest registru parohial doar de la sfârșitul anului 1799. Înregistrarea căsătoriilor și deceselor începe cu luna noiembrie 1799, în timp ce la capitolul botezaților se reiau înscrierile, sistematice de acum, doar cu începutul anului 1800. În acel an, preotul Vlad botezase 60 de nou născuți de confesiune greco-catolică³.

Pentru elucidarea problemei enunțată în titlul studiului, am urmărit doar partea din acest registru intitulată „protocolul morților”, concentrându-ne atenția asupra capitolului numit „locul îngropării”. Parohia greco-catolică Bistrița cuprindea însă și localitățile limitrofe, azi cartiere ale Bistriței: Aldorf (Unirea), Beșineu (Vișoara), Jelna, Ghinda etc. De aceea românii decedați din acele localități au fost trecuți în același registru parohial. Apoi, apar trecute locuri de înmormântare izolate: *în ruptura hrubelor, în hotaru nou, la podu Crișului, în dealul Jelnei, în crâng, în măierişte* etc. Cu toate acestea, pot fi considerate cimitire românești în Bistrița, terenurile în care se înhuma cu regularitate, atestate de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului

1 *Reprezentarea comunității bisericești greco-catolice din Bistrița în cauza cimiteriului central*, p. 10. Memoriul pe care l-am sintetizat poate fi consultat la Direcția județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale; de acum ANBN.

2 ANBN, Gustav Zikeli, *Autobiografie*, p. 19.

3 ANBN, fond Registre parohiale de stare civilă, registru nr. 97.

al XIX-lea: *La Păr*, *La Hrube*, *La Biserică*, *La Morminte*; mai apoi și cimitirul numit *La Pod*. Primele trei sunt menționate în anul 1799, deci chiar la începutul înscrierilor, iar locul numit *La Morminte* apare consemnat în anul 1800.

Tabelul de mai jos cuprinde o statistică a înmormântărilor din Bistrița, în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, date preluate din primul registru al Parohiei greco-catolice Bistrița. Nu vor fi menționați cei decedați în localitățile apropiate Bistriței, de asemenea nu vom lua în considerare locurile izolate de îngropare, pe care le-am semnalat. Totalul celor decedați însă îi cuprinde și pe aceștia. Mai precizăm că din registru lipsesc file, în care fuseseră trecuți cei morți, din mai 1805 până în ianuarie 1808; deci anii 1806 și 1807 în totalitate. Apoi, preotul Ștefan Vlad, din motive necunoscute, nu înregistrează toți decedații din 1803-1804. Notația preotului pentru anul 1803 este de 36 de morți, probabil numai în Bistrița, trecuți în registru doar 4, iar pentru anul 1804, total 31, înregistrați doar 26. Chiar cu aceste lacune tabelul poate fi considerat relevant pentru începutul secolului al XIX-lea.

Tabel. Situația statistică a înmormântărilor românilor din Bistrița⁴

ANUL	CIMITIRE ROMÂNEȘTI DIN BISTRIȚA				TOTAL Bistrița și cartiere etc.
	La Păr	La Hrube	La Biserică	La Morminte	
1799	2	5	1	-	8
1800	12	8	5	1	44
1801	13	16	8	1	49
1802	32	11	6	-	52
1803	1	1	2	-	36
1804	4	10	5	-	31
1805	5	10	2	-	18
1808	13	3	2	12	42
1809	14	3	1	21	61
1810	14	4	-	18	58
1811	25	7	-	10	54
1812	13	9	-	21	58
1813	19	9	-	22	57
1814	11	6	-	13 + 1*	44
1815	11	10	-	6 + 7	47
1816	21	7	-	18	67
1817	32	18	3	16	85
1818	12	5	1	11	36

* În anul 1814 au fost îngropați *La Morminte* 13 decedați și unul *La Pod*. În 1815 au fost înmormântați 6 români *La Morminte* și 7 *La Pod*. Din anul 1816 este atestat doar cimitirul numit *La Pod*. Deci pe această coloană trebuie să se țină cont de această mențiune; este vorba, după opinia noastră, de același cimitir.

Registrul parohial din care am cules datele de mai sus, după anul 1816, probabil anul morții preotului Ștefan Vlad, este lacunar, iar pe alocuri indescifrabil. Au fost îngrămadite pe ultimele file date privind pe cei decedați, până în anul 1823. Patru preoți au făcut consemnări până la finalul registrului. Ele nu pot avea caracter exhaustiv. De exemplu: în anul 1821 au fost trecuți doar 4 decedați în registru, în 1822 au fost consemnate 12 decese, în anul 1823 alte 24.

Cimitirele menționate ca loc al îngropării, după ce preotul Vlad a lăsat locul altora, sunt aceleași, cu o excepție; din anul 1814 fusese atestat cimitirul numit *La Pod*. Opinia noastră este că cimitirul numit *La Pod* este mai vechiul loc de înmormântare *La Morminte*, care, în sfârșit, și-a găsit o denumire. Credem aceasta pentru că, afară de faptul că în anul 1814 apare o singură dată, până în luna mai 1815 sunt trecute șase înmormântări acolo, iar începând cu luna iunie nu mai este menționat. În schimb, din iunie sunt atestate pentru același an 1815 șapte înmormântări în locul de îngropare numit *La Pod*. Acest cimitir este al doilea ca importanță pentru românii bistrițeni în secolul al XIX-lea, dacă ne raportăm la numărul celor îngropați acolo până la închiderea lui.

4 *Ibidem*.

Al doilea registru al parohiei greco-catolice Bistrița la care facem trimitere este dedicat exclusiv înmormântărilor din parohie între anii 1824-1859. Ceibotezați și cei căsătoriți au fost trecuți în alte registre parohiale. Au fost înregistrați și cei decedați din unele localități apropiate, pe care le-am remarcat anterior. Nu există o întrerupere, ci, dimpotrivă, continuitate, între locurile de îngropare ale românilor bistrițeni. Totuși, timp de mai bine de treizeci de ani, notațiile preoților Ioan Maior (Maier) și Ioan Chitta au ușoare variații. Sunt menționate aceleași cimitire: *La Păr*, *La Pod*, *La Hrube* și *La Biserică*. În cimitirul bisericii au fost îngropați relativ mulți bistrițeni în anii 1826-1827, pentru ca ulterior să fie pomenit într-o mai mică măsură.

Variațiile de notare ale celor doi preoți privesc cimitirele *La Păr* și *La Pod*. Dacă până în anul 1835, la rubrica „locul unde s-au îngropat” este numit unul dintre țințirime, *La Păr* și *La Pod*, în acel an se face o precizare care permite identificarea pe teren a celor două cimitire: *în cimitirul inferior la păr* și *în cimitirul superior la pod*. Mențiunea apare frecvent 20 de ani mai târziu. În anul 1856 preotul Ioan Maior scria în rubrica destinată indicării cimitirului: *în cimitirul inferior la peru*, iar preotul Ioan Chitta: *în cimitirul din jos de oraș*, *în cimitirul din jos* sau *Bistrița în cimitirul inferior* etc.

TABEL. Situația înmormântărilor din cimitirele bistrițene în ani diferiți⁵

ANUL	CIMITIRE ROMÂNEȘTI DIN BISTRIȚA				TOTAL Bistrița și cartiere etc.
	LA PĂR / Inferior	LA POD / Superior	LA HRUBE	LA BISERICĂ	
1826	2	7	-	5	19
1831	15	7	5	1	47
1836	34	24	13	3	104*
1841	14	10	11	1	50
1846	30	7	9	-	58
1851	10	10	11	-	39
1856	28	11	4	-	58

* Numărul ridicat de morți față de anii apropiați a fost cauzat de o epidemie de holeră.

În tabelul de mai sus, au fost înregistrați cei decedați în parohia greco-catolică Bistrița, în perioada 1826-1856, din cinci în cinci ani. Cele mai numeroase înhumări s-au făcut în cimitirul numit *La Păr* sau *Inferior*. Media pe cei șapte ani supuși cercetării în acest cimitir a fost de 19 îngropări. Astfel, se poate aprecia că acolo, timp de peste 30 de ani, s-au făcut circa 600 de înmormântări. Media înmormântărilor în cimitirul *La Pod* sau *Superior* este de 10,85 pe an. În acest cimitir au fost îngropați circa 350 de români în perioada 1825-1857. Pentru cimitirul *La Hrube*, media îngropărilor este de 7,57 pe an. În perioada cercetată au fost îngropați acolo circa 240 de români. Pentru cimitirul bisericesc nu avansăm un număr a celor îngropați. Pare evident că acolo au fost înmormântați cei care aveau legătură cu biserica: preoții, diaconii, cantorii și, în general, cei cu o poziție deosebită în societatea românească bistrițeană. Apoi, există o certă discontinuitate a îngropărilor în acel cimitir, fiind întâlniți ani în care nu s-au făcut deloc înmormântări în cimitirul bisericii⁶. Tot în acest registru au fost înscrși militarii de origine română morți în diferite locuri și ocazii. În anul 1831 au fost consemnați 15 ostași decedați. Pentru militarii români, morți în Bistrița, locul de îngropare a fost cimitirul militar de peste podul Budacului.

Al treilea registru al parohiei unite Bistrița supus cercetării înregistrează decesele din Bistrița și împrejurimi între anii 1858-1874. Datele privind anii 1858 și 1859 au fost copiate din registrul anterior. Noul registru este unul mai cuprinzător, în sensul că este trecut adresa celui decedat, cauza decesului, vârsta etc. Nu mai este folosită denumirea de *La Păr* și *La Pod* pentru a fi identificat cimitirul ci doar *inferior* și *superior* sau variante precum: *cimiterul de sus*, *cimiterul de jos*, *în mormântariu ceta din giosu*, *în mormântariu din sus la Piua* etc. În mormântările în cimitirele *La Hrube* și *La Biserică* se răesc.

Ultima îngropare *La Hrube* datează din anul 1868, iar *La Biserică* din 1871. Aceasta, dacă am lua în calcul doar înscrisurile din registru. Însă, în cimitirul bisericii, s-au făcut înmormântări până mult mai târziu, după cum confirmă mărturiile epigrafice de pe monumentele funerare. Un notar de la tribunalul regesc Bistrița a

5 ANBN, fond Registre parohiale de stare civilă, registru parohial nr. 105, passim.

6 ANBN, fond Registre parohiale de stare civilă, registru parohial nr. 105, passim.

fost îngropat acolo în februarie 1880. Interdicția de a se mai îngropa în acest cimitir, din partea primăriei, a fost emisă în 1886. Și *La Hrube* este posibil să se mai fi făcut îngropări, dar acele înmormântări nu au putut avea decât un caracter de excepție.

Din anul 1864, preot și apoi protopop al românilor bistrițeni greco-catolici a fost Alexandru Silași. Timp de câteva decenii a fost aproape singurul preot care a completat registrele parohiei. Din nefericire rubrica pe care am urmărit-o, aceea în care se preciza cimitirul în care s-a făcut îngroparea, este marginalizată; mai existau altele opt înaintea ei! La această rubrică este trecut, pe alocuri, ca loc de îngropare pentru românii bistrițeni *cimitirul comunal*, mai ales după anul 1868. Este adevărat că apare și forma *cimitirul comun*. Sintagma *cimitir comunal* ar fi corectă dacă s-ar referi doar la românii din localitățile limitrofe, așa cum se întrebuițea anterior. Pe de altă parte, „comunal” înseamnă și orășenesc, Bistrița având atunci statutul de comună urbană. Preotul Silași completează doar prima coloană iar cele de dedesubt sunt bifate, ca și când ar fi același cimitir. Or, nu poate fi așa. În anul 1871, parohul Demetriu Paper, preot în Bistrița pentru puțin timp, completează datele necesare în registru parohial, menționând pentru fiecare decedat și cimitirul în care a fost înhumat. Astfel, el oficiase trei înmormântări în cimitirul de sus și cinci în cel de jos.

Începând cu septembrie 1871, la rubrica „locul mormântariului unde s-au îngropat” apar denumițiile: *în cimitir*, *în cimitirul comun*, *în cimitirul comunal*, sau cum scria preotul Alexandru Silași în același an 1871: *în cimitirul comun în Bistrița*. Asupra denumirii *cimitir comun* vom reveni. Menționarea doar a unui singur cimitir românesc confesional, poate însemna că o parte din cimitirele românești erau pline, iar interdicția reprezentanței orășenești din anul 1873 – anul holerei – deși formală, de a se mai îngropa în „Cimitirul din sus de oraș”, confirmă această supoziție. Cimitirul românesc care preia majoritatea decedaților de origine română din oraș rămâne cel „de jos”, cu toate că denumirea întrebuițată, deocamdată, nu specifică clar acest lucru. Asta nu înseamnă că celelalte cimitire românești au fost închise în deceniul opt, însă ele se apropiau de capacitatea maximă.

În acest al treilea registru parohial studiat sunt înscrise 1073 înmormântări, între anii 1858-1874. Ținând cont că românii din filiile parohiei Bistrița erau puțini, majoritatea celor decedați fuseseră din Bistrița⁷. Tabelul de mai jos prezintă situația acestora, detaliată pe cimitire, o dată la doi ani, până în anul când s-a putut identifica cu certitudine locul îngropării.

Tabel. Situația înmormântărilor în cimitirele românești (1859-1867)

Anul	Cimitire românești din Bistrița				Total. Bistrița și cartiere
	De Jos	De Sus	La Hrube	La Biserică	
1859	14	14	4	-	43
1861	17	13	3	2	49
1863	11	15	3	1	44
1865	18	23	-	1	55
1867	36	22	1	1	66

Am preferat să nu mai facem o estimare a celor îngropați în fiecare dintre cimitirele menționate. Trebuie specificat că vechiul cimitir *La Hrube* nu mai este menționat în anii următori nici măcar în corespondența cu autoritățile orășenești. În nici unul din dosarele consultate nu am mai întâlnit vreo referire la acest cimitir.

Următorul registru parohial, folosit între anii 1874-1893, a înregistrat 1261 de români decedați, cei mai mulți, neîndoiește, din Bistrița. Dintre românii decedați în Bistrița, în această perioadă, doar câțiva nu au fost îngropați în fostul cimitir numit mai înainte, pe rând: *La Păr*, *inferior*, *de jos*, iar între anii 1874-1886 *cimitirul comun*. Este cu siguranță singurul cimitir confesional românesc păstrat deschis, în mod oficial, cu acordul autorităților, după anul 1886. Din acel an se revine, în registru, la denumirea de *cimitirul de jos*, iar din 1888 se bifează doar rubrica semnificând că este vorba despre același cimitir.

Ajuns în acest punct este necesar a prezenta activitatea stăruitoare a conducerii Bisericii greco-catolice din Bistrița de extindere a vechilor cimitire, iar, mai apoi, de deschidere a unui nou cimitir confesional pentru românii uniți din Bistrița. O parte din aceasta a fost expusă în *Reprezentarea comunității bisericești greco-catolice din Bistrița în cauza cimiteriului central*, din anul 1899, document pe care parțial l-am redat la început. Este neîndoios că încă din deceniul al VIII-lea al secolului al XIX-lea, cimitirele românești se apropiau de

7 *Ibidem*, date preluate din registru nr. 106, *passim*.

capacitatea maximă. În anul 1873, anul epidemiei de holeră, o decizie de principiu a consiliului orașenesc privea înființarea unui cimitir comun, pentru toate confesiunile din localitate. În același timp, probabil și din cauza numărului mare de morți și a epuizării terenului destinat cimitirului românesc *de sus*, s-a cerut închiderea acestuia. Ambele hotărâri au avut mai mult un caracter formal, după trecerea epidemiei necesitatea înființării cimitirului comun va fi scoasă de pe ordinea de zi, iar o hotărâre cu caracter executoriu de închidere a cimitirului românesc, în discuție, va fi adoptată de reprezentanța orașului doar în anul 1886. Însă problema extinderii „Cimitirului de sus”, pe cheltuiala orașului, a fost susținută de Biserica greco-catolică în chiar timpul epidemiei de holeră, în august 1873, dar și în martie 1875. Cele două întâmpinări ale comunității românești nu au primit niciun răspuns, astfel că într-un nou demers, la 20 aprilie 1879, se solicita „lărgirea cimitirului greco-catolic din jos de oraș pe spesele orașului”. Cererile vor fi respinse de către reprezentanța orașului sub motivul că toate confesiunile își susțineau cimitirele prin propriile mijloace, astfel că nu putea fi ajutată doar confesiunea greco-catolică⁸.

În anul 1883 românii bistrițeni au ales un teren într-un loc numit atunci „Hebel”, zona pârauului ce curgea dinspre Jelna în Bistrița, urmând a fi răscumpărat de la cetățeanul Carol Müller, teren pe care urma a se deschide un cimitir greco-catolic. La 9 decembrie 1883, reprezentanța orașului nu este de acord cu locul ales, invocând părerea comisiei de experți desemnată în cauză. Recursul comunității românești a fost înaintat consiliului orașenesc de către protopopul Alexandru Silași, la 14 ianuarie 1884. Se scria primăriei că nu exista un motiv viabil pentru a fi opriți să deschidă un nou cimitir, pe cheltuiala proprie, iar motivația respingerii nu putea fi susținută. Experții au invocat argumente ce se circumscriau condițiilor de ordin sanitar, în fapt ținând cont doar de opinia proprietarilor vecini. Apoi, procedura a fost ordonată pe 26 noiembrie la ora două după amiază, iar rezoluția s-a dat în aceeași zi la orele trei. De asemenea, dacă se invocau circumstanțe de ordin sanitar pentru acel teren, „celelalte cimitire, în specie cel mare urban este în loc cu mult mai închis”, și deci mai nepotrivite raportat la legea de ordin sanitar⁹.

O nouă încercare a Bisericii Unite, după respingerea recursului din 1884, a fost făcută în ianuarie 1885 prin cumpărarea „locului de la Reschner”, urmată de un nou refuz al consiliului orașenesc pe aceleași pretexte de ordin sanitar. Situația a ajuns în dezbaterile consiliului municipal al comitatului Bistrița-Năsăud, vicecomitele comitatens solicitând orașului Bistrița deschiderea unui cimitir comun. La 10 ianuarie 1886, consiliul orașenesc își da avizul de principiu pentru înființarea cimitirului orașenesc, comun¹⁰.

Probabil că demersurile românilor au fost considerate agasante de către mai marii orașului Bistrița din acel timp. Poate și de aceea la 7 august 1886, cu decizia nr. 4355, invocând autoritatea articolului 117 din legea XIV/1876, magistratul orașului Bistrița hotărăște închiderea cimitirului românesc *de sus*¹¹. Trebuie precizat că în anul 1886 s-au mai făcut câteva înmormântări în acel cimitir, după care, conform registrului parohial (1874-1893), românii din Bistrița au fost îngropați numai în Cimitirul de Jos.

La 4 septembrie 1886, cu rezoluția nr. 5005, consiliul orașenesc Bistrița oprește îngroparea și în cimitirul din jurul bisericii greco-catolice. Deci, în acest cimitir s-au făcut înmormântări până în acel an, cu toate lacunele din registrul parohial, semnalate anterior. Noua decizie a fost prezentată de protopopul Silași enoriașilor, în biserică, în data de 19 septembrie¹². În urma acestor interdicții conducerea Bisericii greco-catolice se adresează, din nou, consiliului orașenesc arătând că: „subscrierii reprezentanți ai suburbiului de sus și cei interesați am cumpărat un loc de țințirim interimar, până la deschiderea unui central, acum în pertractare, în grădina lui Ion Petri, afară de suburbu”, în partea de sus a localității. Onoratul magistrat este rugat să le dea concesiune pentru acel scop, „cu atât mai vârtos că țințirimul din jos unde suntem avizați cu îngroparea morților e plin ca și cel de sus”¹³. Răspunsul vine la începutul lunii octombrie 1886 în mai vechile formulări.

Primăria orașului Bistrița va proceda metodic. Înființarea unui nou cimitir, al orașului, pentru toate confesiunile, a fost evaluată la suma de 3989 florini și 68 cruceri. În acest scop, s-a decis contractarea unui împrumut de 4000 de florini de la „Institutul săracilor”, împrumut despre care „Reprezentarea” românilor afirmă că nu ar fi fost ridicat, lucrările de construcție folosind lemn din pădurile orașului iar amenajarea

8 *Reprezentarea comunității biserice greco-catolice din Bistrița în cauza cimiteriului central*, p. 4-5.

9 ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 37/1884, f. 6-7.

10 *Reprezentarea....* p. 6.

11 ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 44/1886, f. 1.

12 *Ibidem*, f. 10.

13 *Ibidem*, f. 6.

fiind făcută în regie proprie, de către angajații primăriei. La 22 noiembrie 1891, consiliul orășenesc a adoptat un regulament al cimitirului, numit central, a stabilit ordinea de îngropare și taxele ce trebuiau a fi plătite orașului. Sumele de bani pentru o singură îngropare, însumate, se ridicau la 9 florini și 60 cruceri (5 florini pentru un mormânt de o persoană, 4 florini pentru săparea gropii etc.)¹⁴.

Noul cimitir fusese deschis de către Primăria Bistrița în ideea că acolo vor fi înmormântați doar românii din oraș, pentru că ceilalți locuitori, de alte confesiuni decât cea greco-catolică și ortodoxă, înmormântau încă în cimitirele aparținând de comunitatea etnică și confesiune. În ședința senatului bisericesc greco-catolic Bistrița, din 1 august 1892, președintele acestuia, protopopul Alexandru Silași arăta că „a primit scrisoare de la căpitanul comunei Bistrița, prin care țințirurile greco-catolice se închid, respectiv nu mai este iertat acolo morții ai îngropa, ci în cel nou...”. Pentru că taxele în acest cimitir, nou, erau „prea mari pentru poporul nostru, de la 3-5 florini v. a., afară de taxa gropilor”, Alexandru Silași a propus senatului cumpărarea unui loc „imediat lângă țințirumul în cestiune, unde apoi să dispunem noi, pentru noi”. Senatul bisericesc a primit propunerea și a însărcinat doi curatori să cumpere terenul din banii bisericii, apoi să se facă repartiție pe popor 1 florin de fiecare cap de familie¹⁵.

Deschiderea *Cimitirului Central*, pe dealul Târpiului, se pare că s-a făcut doar în 1893, comisia administrativă a comitatului procedând, probabil, la stabilirea pe teren a ordinii de îngropare. Cu toate că era un cimitir comun, fiecărei confesiuni i s-a repartizat o anumită parte a acestuia. Bisericii Unite i-a fost atribuită în urma acestei împărțiri partea de jos a cimitirului. Numai că românii nu vor renunța ușor la îngroparea în cimitire confesionale. În aprilie 1893, discutându-se într-o ședință a senatului o mai veche decizie de reparare a școlii și cimitirelor de sus și de jos, senatul a hotărât ca cimitirul din sus de oraș să se îngrească cu sârmă, însemnând în fapt că era închis, iar cel de jos cu scândurile celui de sus¹⁶. Aceasta dovedește continuitatea îngropării în cimitirul românesc din partea de jos a orașului, chiar împotriva soluției impuse cu ajutorul poliției.

Deschiderea noului cimitir, orășenesc, nu a mulțumit deci pe românii bistrițeni. Dezideratul lor era de a avea, ca și celelalte biserici, un cimitir confesional. De aceea, ei au cumpărat un teren deasupra *Cimitirului Central*, conform rezoluției senatului bisericesc din august 1892, pe care l-au destinat a fi cimitir confesional. În aprilie 1893, protopopul Alexandru Silași își exprima părerea că ar fi bine să se îngrijească mai de timpuriu de îngrădirea locului cumpărat pentru cimitir. În același timp s-a făcut și o „rugare” magistratului orășenesc să fie aprobată îngrădirea, în vederea funcționării în viitor în bune condiții a cimitirului parohial¹⁷. Numai că, ceea ce pentru ceilalți bistrițeni, de altă origine și religie, era relativ simplu, pentru români se vedea a fi complicat; se ridicau varii bariere, invocându-se ca pretexte aspecte din legislația de ordin sanitar etc.

Interdicții peste interdicții, acolo unde petiționarii erau români. Problema cimitirului confesional nu era însă atunci cea mai importantă pentru românii bistrițeni. Ea se suprapune peste acțiunile Bisericii greco-catolice, din perioada 1892-1895, de cumpărare a edificiului fostei mănăstiri a minoriților din Bistrița. Atât Primăria Bistrița cât și autoritățile administrative ale comitatului s-au opus din răspuțeri. Comitele suprem îl „informa” pe ministru de culte și instrucțiune, de a cărui aprobare depindea cumpărarea bisericii, că românii bistrițeni nu ar avea nevoie de o nouă biserică, fiindcă cea veche era cât se poate de corespunzătoare! Rezoluția favorabilă a ministrului de culte și instrucțiune a fost rezultanta intervenției, la Budapesta, a fostului deputat dietal Iosif Gall, atunci în Casa Magnaților - camera superioară a Parlamentului ungar - pe care îl întâlnim și ca martor, la Arad, acolo unde au fost definitivare hârtiile de vânzare-cumpărare. Datorită acțiunilor sale benefice, Parohia greco-catolică Bistrița îl plasa pe primul loc printre binefăcători, trimițându-i scrisori de mulțumire chiar și în anii următori. Iosif Gall a donat și 50 de florini în contul cumpărării bisericii. Alte personalități importante în această luptă de uzură cu autoritățile au fost avocații Demetriu Ciuta și Dănila Lica, precum și memorandistul Gabriel Tripon. Nu trebuie uitați românii de rând, pe care se va repartiza suma de 35000 florini plătită minoriților. Mai menționăm că pentru a putea fi convinși ministru de culte și instrucțiune au fost trimise poze, la Budapesta, cu cele două biserici, cea veche românească și cea a minoriților¹⁸.

14 *Reprezentarea...* p. 7.

15 ANBN, fond Oficiul parohial greco-catolic Bistrița, dosar 325, Registru: *Protocolul ședințelor senatului bisericesc al comunității greco-catolice din Bistrița (1885-1895)* f. 46.

16 *Ibidem*, f. 49.

17 *Ibidem*.

18 În aproape toate ședințele comitetului bisericesc din perioada 1893-1895 la punctul întâi era dezbătut stadiul problemei. A se vedea registrul parohial 1885-1895.

În ședința comitetului bisericesc greco-catolic, din 21 ianuarie 1894, a fost readusă în discuție problema noului cimitir confesional greco-catolic. Consiliul orășenesc Bistrița se pronunțase împotriva acestuia sub pretextul că fusese deschis unul orășenesc, comun. Recursul decis la acea întrunire, a celor mai importante personalități reprezentate în senatul bisericesc, a fost înaintat reprezentanței orașului și comisiei administrative a comitatului Bistrița-Năsăud. Din motivația acestuia aflăm că la împărțirea *Cimitirului Central* greco-catolicilor din Bistrița li s-a repartizat „partea de la vale a cimitirului central”, care nu corespundea pentru că se umplea cu apă. Terenul cumpărat de greco-catolici, deasupra *Cimitirului Central*, nu putea fi declarat nepotrivit din punct de vedere sanitar, pentru că atunci și acesta din urmă ar fi fost tot necorespunzător. Faptul că exista un cimitir orășenesc, comun, nu putea servi ca bază pentru respingerea cererii românilor de a avea un nou cimitir confesional, pentru că celelalte confesiuni din Bistrița puteau folosi vechile cimitire confesionale. Apoi, „nici spesele nu motivează respingerea cererii noastre”. În final, se solicita anularea deciziei anterioare, „iar confesiunii greco-catolice ai concede deschiderea cimitirului cumpărat prin ei”¹⁹.

Toată această activitate petiționară este o consecință a epuizării terenurilor fostelor cimitire românești confesionale și, respectiv, a interdicțiilor de a se mai înhuma în acele locuri. La mijlocul anului 1894 s-a interzis îngroparea și în cimitirul românesc *de jos*. Decizia a fost impusă cu ajutorul poliției în luna decembrie 1894. Am specificat anterior că preotul-protopop Alexandru Silași a completat lacunar partea care ne interesează din registrul parohial 1874-1893. În ultimul registru studiat, cel care înregistrează decedații între anii 1894-1908, Alexandru Silași nu completează deloc rubrica privind cimitirul în care s-a făcut înhumarea. Astfel că suntem nevoiți a apela, parțial, și la deducții. Între anii 1894-1901 au fost înscrise în acest ultim registru 628 de decese. Alexandru Silași a murit la 19 mai 1901 și a fost înmormântat în cripta familiei din cimitirul evanghelic-luteran, iar slujba a fost oficiată de 35 de preoți. Preoții Simion Seni și Eliseu Mureșan, ca preoți îngropători după decesul protopopului, completează și rubrica atât de văduvită ani întregi: „locul și cimitirul unde s-a îngropat”. Cimitirul în care se făceau îngropările în anul 1901 era cel central, adică cel orășenesc, comun. Din august 1901, Gherasim Domide, noul protopop, notează la această rubrică: „cimitirul parohial” sau „cimitirul greco-catolic”. În anii următori sintagma „parohial” sau „greco-catolic” este întâlnită aproape peste tot. Asta înseamnă că cimitirul confesiunii greco-catolice de pe strada Târpiului, deasupra celui „central”, se deschisese după moartea lui Alexandru Silași²⁰.

Revenind la activitatea revendicativă a Bisericii Unite și la disputa cu autoritățile orășenești, readucem în atenție situația din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. Petiția din ianuarie 1894 a bisericii greco-catolice, cu dublu scop, îmbunătățirea condiționalităților de îngropare în *Cimitirul Central* și aprobarea constituirii cimitirului nou, confesional, nu s-a bucurat de rezultatele dorite. Alte două aspecte merită reținute, de la sfârșitul anului 1894: rezoluția reprezentanței orașului Bistrița din 23 decembrie 1894 de închidere a *Cimitirului Central*, abia deschis, și oprirea înmormântărilor în vechiul cimitir românesc din *jos de oraș* cu sprijinul poliției. Prima rezoluție nu va fi aplicată, iar a doua a avut drept consecință înhumarea românilor în perioada 1895-1901 numai în cimitirul orășenesc.

La închiderea ultimului cimitir românesc, *cel de jos*, magistratul orășenesc a procedat în manieră cunoscută. În ședința din 18 noiembrie 1894 a senatului Parohiei greco-catolice Bistrița, dedicată în principal ultimelor evoluții în achiziționarea bisericii, un curator, Ioan Gheție a întrebat dacă se cunoaște că țințirumul din jos de oraș era îngădit cu sârmă de către autoritatea orășenească? Comitetul nu știa nimic, dar decide să se informeze la fața locului prin protopopul Alexandru Silași și fruntașul național Gabriel Tripon. La următoarea întrunire a senatului bisericesc, din 16 decembrie 1894, Alexandru Silași „face cunoscută pedeapsa ce a căzut din partea magistratului pentru îngroparea morților în țințirumul fost oprit, din jos de oraș”. Amenda a fost de 20 florini. Pe lângă amendă, magistratul orașului Bistrița a pretins și „spesele avute cu cimiteriul din jos de oraș ce l-a îngădit cu drot, suma de 37 florini, pe care în termen de 15 zile suntem a se solvi”. În această luptă surdă, petiționară, se mai face un recurs: împotriva îngădirii cimitirului de jos prin autoritățile orășenești. Îngădirea cu sârmă semnifica sfârșitul înhumărilor în ultimul cimitir românesc din Bistrița, cimitir atestat de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. O altă decizie a comitetului bisericesc greco-catolic, luată în aceeași zi, a fost să nu se cedeze primăriei Bistrița în privința înființării unui cimitir nou, parohial²¹.

19 ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 77/1894, f. 6-9.

20 *Ibidem*, fond Registre parohiale de stare civilă, registru nr. 108.

21 ANBN, fond Oficiul parohial greco-catolic Bistrița, registru nr. 325, *Protocolul ședințelor senatului bisericesc al comunității greco-catolice din Bistrița (1885-1895)* f. 66-71.

În anii următori, în ședințele comitetului bisericesc a fost păstrată pe ordinea de zi problematica viitorului cimitir confesional. Astfel, în 31 martie 1895, se cerea avocaților Demetriu Ciuta și Gabriel Tripon să rezolve problema pe cale administrativă, „ca acel loc cumpărat să poată fi cimitir românesc ori separat ori alăturat la Centralfridhof”²². În decembrie 1895, senatul bisericesc greco-catolic îi însărcinează, din nou, pe cei doi avocați să afle pe ce cale s-ar putea câștiga pentru români dreptul de a-și deschide cimitir confesional lângă *Cimitirul Central*²³. Nu ne îndoim de seriozitatea, patriotismul și combativitatea celor doi avocați, cunoscuți și ca lideri locali ai Partidului Național Român. Gabriel Tripon era la acea dată și membru în comitetul executiv al PNR. Numai că poziția lor pe plan național putea să nu fie un atu într-o problemă chiar și mai degrabă administrativă.

Cel care va rezolva problema cimitirului parohial, în sensul dorit de români, a fost Leon Scridon, vicenotar comitatens, cel mai înalt funcționar de origine română din conducerea comitatului Bistrița-Năsăud. Prezent la ședința comitetului bisericesc din 26 februarie 1899, era membru al senatului greco-catolic, el prezintă „rugarea” compusă de el pentru aprobarea înființării cimitirului românesc, care să fie înaintată primăriei orașului Bistrița. Senatul bisericesc hotărăște ca acea „rugare” să se tipărească în mai multe exemplare, în trei limbi, iar fiecare membru din comitetul bisericesc să primească câte un exemplar. Se numește și o comisie: protopopul Alexandru Silași, Vasile Ranta - fost judecător regesc, Gabriel Tripon și Leon Scridon, care să înainteze memoriul primarului orașului Bistrița²⁴.

Memoriul nu putea fi decât *Reprezentarea comunității bisericești greco-catolice din Bistrița în cauza cimiteriului central*, care poartă data de 29 octombrie 1899, dată a unui prezumtive ședințe a comitetului bisericesc. Numai că în registrele parohiei nu apare menționată nici o întrunire a comitetului bisericesc în acea dată. Mai mult, în ședința din 20 mai 1900 a comitetului bisericesc, Leon Scridon, membru în comitet, „așterne o nouă reprezentare în cauza înființării cimitirului confesional”. Rezoluția comitetului a fost ca „reprezentarea alăturată ce s-a citit se primește și aceea este a se așterne în timpul cel mai scurt comunității orașului”. De asemenea, Leon Scridon este rugat să urmărească traducerea în limba germană și soluționarea favorabilă a cauzei²⁵.

La 12 iulie 1900, Leon Scridon informa senatul confesional greco-catolic că rezolvase chestiunea cimitirului parohial. De asemenea, a mai propus să se cumpere loc din vecinătate pentru mărirea cimitirului respectiv și apoi să se treacă la îngrădirea lui. Propunerile lui Scridon au fost primite. În zilele următoare, prin curatorii bisericii s-a mai cumpărat teren în zona numită „Poderei”, în valoare de 2200 florini²⁶.

Scrisoarea oficială a magistratului urban prin care se informa Parohia greco-catolică Bistrița de rezoluția favorabilă poartă numărul 8540/ 25 august 1900. Ea a fost citită în ședința senatului bisericesc din 2 septembrie 1900, dată la care s-a cerut urgentarea încheierii contractului de vânzare-cumpărare și întăbularea terenului nou cumpărat, apoi formarea unei comisii care la fața locului să hotărască cât din pământul aparținând bisericii să fie îngrădit cu destinația de cimitir confesional. În luna septembrie s-a făcut o repartizare pe enoriași greco-catolici pentru suma necesară îngrădirii cimitirului, iar mai târziu a fost adoptat un Regulament pentru cimitirul parohial²⁷. Deschiderea acestuia s-a făcut la jumătatea anului 1901, după moartea protopopului Alexandru Silași, așa cum atestă înscrisurile din registrul parohial.

Exemplele păstrate astăzi din *Reprezentarea comunității bisericești greco-catolice din Bistrița în cauza cimiteriului central*, după cum am arătat, poartă data de 29 octombrie 1899. Apreciem că, totuși, este vorba de ultima variantă a „rugării” elaborată de Leon Scridon, în mai 1900, dat fiind faptul că este păstrată în dosarele Parohiei greco-catolice Bistrița. Inadvertența pe care am semnalat-o nu este de mare importanță. În schimb, conținutul este deosebit de important, ca un istoric al demersurilor bisericii greco-catolice, începând cu anul 1873, de a înființa un nou cimitir confesional. În același timp, dacă acțiunile anterioare au rămas necunoscute publicului bistrițean, ultimul memoriu a fost tipărit în limbile română, germană și maghiară, asigurându-i-se astfel o largă publicitate.

22 ANBN, fond Oficiul parohial greco-catolic Bistrița, registru nr. 326, *Registrul protocoalelor ședințelor senatului bisericesc al parohiei greco-catolice (1895-1901)* f. 7.

23 *Ibidem*, f. 34.

24 *Ibidem*, f. 98.

25 *Ibidem*, f. 121.

26 *Ibidem*, f. 123-124.

27 ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 127/1900, f. 1-3

Bistrița a fost multă vreme după colonizarea sașilor un fief exclusivist al acestora. Faptul că aparținea pământului crăiesc a conferit locuitorilor germani privilegii păstrate până în secolul al XIX-lea. Sălășluirea românilor în mahalalele Bistriței, în număr semnificativ, este atestată în secolul al XVIII-lea. Conscriptiia preoților și parohiilor din dieceza Făgărașului, din 1 octombrie 1750, menționează în suburbia Bistriței, din arhidiaconatul năsăudean, 970 de creștini greco-catolici cu un preot. După încetarea disputelor pe tema uniației, provocate de călugărul Șofronie, noua conscripție din 1762, în care s-a făcut un recensământ al românilor uniți și neuniți, atestă, în aceeași suburbie a Bistriței, 207 familii de români greco-catolici²⁸. Dacă am concede că fiecare familie (soț și soție) avea 2-3 copii numărul acelor români s-ar apropia de 1000.

În istoria acelor români s-a impus ca deziderat esențial construirea unei biserici. Astfel, în anul 1759, protopopul Năsăudului Anton Naszodi, care era și preot al românilor bistrițeni, se adresează Mariei Tereza, pentru ca românii „150 de suflete, afară de servitori și servitoare”, să primească un loc de biserică în cetatea Bistriței, într-un edificiu părăsit și profanat, aparținând odinioară unui ordin călugăresc. Prima tentativă a fost sortită eșecului, mai ales pentru că se revendica un imobil din „cetate”²⁹.

În anul următor, mai multe persoane se adresează Episcopiei de Făgăraș pentru numirea preotului Popa Dumitru, ales de ei, ca paroh unit în Bistrița. Petenții fac acest demers în numele a 140 de români bistrițeni³⁰. Cert este că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, chiar fără a avea biserică propriu-zisă, liturghia se săvârșea într-un paraclis din zona numită „Hrube”. Pentru că oamenii sunt muritori, impunându-se existența unui loc de îngropare, apreciem că primul cimitir al românilor bistrițeni a fost tot în acea zonă a Hrubelor. Acesta este atestat în registrul parohial la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Începuturile existenței lui, însă, datează cel puțin din al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea. Disputele româno-săsești sunt mai bine cunoscute după 1750. Episodul din anul 1762, cu implicarea prepozitului George Maior și ridicarea unei construcții pentru clopote, în Hrube, a fost relatat de Virgil Șotropa în „Arhiva Someșană”. Românii nu aveau biserică și pământuri bisericești, cum de altfel se afirmă și în conscripția din anul 1750, dar un cimitir trebuiau să aibă; chiar fără ca terenul să le fi fost încuviințat în proprietate de către magistratul săsesc.

În urma solicitărilor repetate de a li se permite construirea unei biserici, respectiv acorda un loc pentru biserică, în anul 1783 magistratul orașului Bistrița va da un aviz favorabil; românilor greco-catolici li s-a atribuit un teren de 16 stânjeni lățime și 34 lungime în afara orașului (azi str. Crinilor). Punerea în posesie s-a făcut doar în anul 1786³¹. În acel loc va fi construită prima biserică românească din Bistrița, cu hramul *Intrarea în biserică a Sfintei Născătoare de Dumnezeu*, în care s-a celebrat liturghia timp de un secol, respectiv până în anul 1895. Pe o parte din acel teren, a luat ființă cimitirul bisericii, la același sfârșit de secol al XVIII-lea. Numai între anii 1799-1818, în perioada de început, acolo au fost înhumați cel puțin 36 de români, aflați în fruntea parohiei Bistrița.

Primul registru al parohiei greco-catolice redă pe prima filă o hotărâre a românilor bistrițeni, din anul 1788, de adunare a fondurilor bănești necesare construirii bisericii: *Protocolu. Annu 1788 Decembrie 27 am prinsu a strânge bani de la poporul nostru a Bistriței celu bine pravoslavnicu pe sama S[fintei] Biserici ca să să poată adică oară zidi prin noi....* Sunt trecute apoi diverse persoane cu sumele donate. Se înțelege că donațiile au fost făcute și în anii următori pentru că sunt trecute și sume „globale din ziua Crucii din anul 1793”. Construirea bisericii credem că a început în anul 1790, sau în acel s-a adunat lemnul și a început cioplirea lui. Biserica fusese terminată, în linii generale, doi ani mai târziu. La 13 iunie 1792 au fost aduse la noua biserică: icoanele, altarul, clopotele etc., de la vechiul loc de închinare. În octombrie 1794 a fost donată sfânta masă, de piatră, „la sfânta Biserică nouă a Bistriței”, pentru a fi pusă în altar. Ea este amintită în inventarul bisericii din 1894³².

28 Vezi conscripțiile din 1750 și 1762 în Costin Feneșan, *Izvoare de demografie istorică. Secolul al XVIII-lea. Transilvania*, București, 1986, vol. I, Pentru parohia din suburbia Bistriței, pp. 288 și 313.

29 Virgil Șotropa și Dr. Alexandru Ciplea, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană”, nr. 2, p. 40.

30 *Ibidem*.

31 Virgil Șotropa, *Lupta românilor bistrițeni pentru biserică*, în „Arhiva Someșană” nr. 3, 1925, p. 38.

32 În inventarul bisericii din anul 1894 se mai scria că registrul parohial, din care am redat informațiile de mai sus, datează din anul 1795. Se poate ca biserică să-l fi avut mai târziu, posibil din 1799, de la data consemnării sistematice a evenimentelor legate de starea civilă. Cu toate acestea, sunt trecute informații din anii anteriori, începând cu protocolul din 1788, după cum am văzut, pe diverse file, fără o ordine precisă. Nu poate fi exclus nici faptul ca biserică să fi avut registrul mai devreme.

Apreciem că nu este lipsit de importanță nici aspectul demografic privitor la românii bistrițeni, în secolele al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea. Mai jos, prezentăm un tabel cu evoluția demografică după datele pe care le avem la dispoziție din diferite conscripții, șematisme și recensămintele din statul austriac, iar mai apoi din Austro-Ungaria. Românii au locuit la periferiile Bistriței, dacă ne raportăm la nivelul de dezvoltare al orașului în secolele al XVIII - XIX-lea. Intrarea lor în vechea cetate s-a făcut doar după 1848, perioadă de prefaceri edilitare, când au fost dărâmate porților vechiului oraș medieval. Progresul politic, economic și cultural al românilor bistrițeni este evident în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales după anul 1876, an în care s-a constituit comitatul Bistrița-Năsăud, iar numeroși intelectuali români s-au stabilit la Bistrița.

Tabel. Evoluția demografică a românilor bistrițeni³³

ANUL	1733	1750	1762	1808	1811	1824	1842	1857	1880	1890	1900
	70* (315)	970	207* (931)	1246	1252	1396	1190	1255	2064	2274	3753

* Conscripțiile din 1733 și 1762 au numărat familiile românești. Conscripția din anul 1733 a fost făcută la inițiativa episcopului Inochentie Micu Klein, iar unitatea de înregistrare a fost familia. În anul 1761 generalul Bucow a ordonat pentru anul următor două conscripții independente. Una trebuia făcută de către autoritățile politico-administrative iar cealaltă de către episcopia Făgărașului prin protopopi. Se urmărea recenzarea familiilor românești ortodoxe sau greco-catolice. O familie poate fi evaluată ca având în secolul al XVIII-lea 4,5 membri. Dacă acceptăm acest lucru numărul românilor din Bistrița, în anul 1733, poate fi apreciat la circa 315. În anul 1762 numărul românilor poate fi estimat la cel puțin 930 locuitori, dar el probabil se apropia de 1000. Pentru anul 1767, după recensământul făcut în 1766 de către ortodocși, episcopul unit Atanasie Rednic menționează pentru Bistrița 970 de locuitori români; probabil a preluat numărul românilor greco-catolici din conscripția din anul 1750. În celelalte coloane, pentru ceilalți ani, este vorba de numărul românilor recenzați. În anul 1811 numărul familiilor românești ajunsese la 230.

Privind datele de mai sus, se poate aprecia că timp de circa 100 de ani (1750-1857) sporul demografic al românilor bistrițeni a fost unul cu totul minor. Desele epidemii, unele cunoscute, cum este cea de holeră din anul 1836, altele necunoscute și-au pus pecetea asupra vieții multor români. Asemenea evenimente negative, coroborate cu starea de inferioritate politică, socială și economică, au făcut ca în prima jumătate a secolului al XIX-lea populația românească a Bistriței, pe ansamblu, să stagneze. A se vedea cifrele din 1811 și 1857.

O nouă epidemie de holeră a lovit orașul în anul 1873. Numărul total al românilor morți în acel an a fost de 185, față de o medie de circa 65 în anii anteriori. Aproximativ 80 din cei decedați, trecuți în registrul parohial, au indicată cauza morții: holera. Numărul celor morți de holeră credem că a fost însă mai mare, dar, poate, preotul nu a identificat pentru toți cauza decesului.

Orașul Bistrița, un important centru meșteșugăresc și comercial în evul mediu, își pierduse la începuturile modernității importanța avută odinioară. Menținerea cu obstinație a unui sistem de privilegii și prejudecăți de către patriciatul sășesc a contribuit la această situație. Populația localității în anul 1720 fusese de 4260 locuitori, iar în 1857 de 5798. Creșterea netă de 1538 locuitori, timp de 137 de ani, reprezintă 25,52%; ea poate părea importantă. Dar, într-o epocă în care în apusul Europei industrializarea și urbanizarea cunoșteau ritmuri fulminante, o localitate cu câteva mii de locuitori, cum era Bistrița, indică stadiul de târg provincial. În perioada dualistă Bistrița a fost o comună urbană, conform legii XVIII/1871. Ea nu accede la statutul de oraș regesc cu drept de municipalitate, cum li se acordase, în virtutea legii XXI/1886, celor mai importante 24 de localități din Ungaria.

33 Pentru anii 1750, 1762 vezi Costin Feneșan, *op. cit.* Idem, anul 1733, p. 100. Pentru anul 1808, la ANBN, Registrul parohial nr. 97 f. 3. Idem 1811, f. 4: *Consignația parohiilor, filialișilor, bisericilor, gazdelor, sufletelor, preoților, cantorilor, feților, cununaților, botezaților, morților și ultoiților din eparhia Bistriței pe anul 1811.* Idem 1824, f. 51. Pentru anul 1842 vezi *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioceseos Fogarasiensis in Transilvania*, Blasii, 1842, Districtul arhidiaconal Bistrița, p. 194. Pentru anii 1857, 1880, 1900 recensămintele în „*Studia censualia Transsilvanica*” Ed. Staaf, 1997 și 1999. *Recensământul din 1857*, p. 80, *Recensământul din 1880*, p. 82-83. *Recensământul din 1900*, p. 166-167. Pentru anul 1890 vezi *Recensământul din 1890 și recensământul Țiganilor din 1893*, Editura Presa Universitară clujeană, 2009, p. 98-99.

De la începuturile viețuirii românilor în Bistrița, până la începutul secolului al XX-lea, aceștia și-au îngropat morții în patru cimitire, pe care le menționăm cu primele denumiri: *La Hrube*, *La Păr*, *La Biserică* și *La Pod*. Au existat însă și numeroase îngropări în locuri izolate. Românii din localitățile săsești apropiate Bistriței, azi cartiere, erau îngropați în cimitirele localității respective. Așezarea a două cimitire românești la extremitățile de sud-vest și nord-est ale Bistriței indică faptul că în acele zone românii aveau locuințe într-un număr mai mare, dar și statutul lor social, periferic, la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În acea perioadă, cetatea Bistriței era un bastion oprit pentru a fi domiciliul românilor. Cimitirele românești aparțineau confesiunii greco-catolice, dar în acestea au fost înmormântați și românii ortodocși din Bistrița, puțin numeroși în secolul al XIX-lea. Recensământul din anul 1880 menționează în Bistrița 76 de credincioși ortodocși, iar cel din anul 1900 un număr de 318. Parohia ortodoxă Bistrița a luat ființă în ultimii ani ai secolului al XIX-lea.

La Hrube – primul și cel mai vechi cimitir românesc din Bistrița. Începuturile existenței lui pot fi plasate, fără teama de a greși, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea³⁴. După toate probabilitățile, mai mult o jumătate de secol, *La Hrube* a fost singurul cimitir românesc din Bistrița. După anul 1850 înhumările în acest cimitir au devenit tot mai rare. Am afirmat că ultima îngropare a fost atestată în anul 1868. Este cu siguranță ultima înregistrată în registrul parohial 1858-1874. Nu este exclus ca înmormântări izolate să se mai fi făcut la Hrube, dar, din cauza deficiențelor de înregistrare în registrele parohiale, să nu fie cunoscute. După aproape douăzeci de ani de tăcere, la 15 decembrie 1886, registrul parohial 1874-1893 consemnează o înmormântare la „Rube”, a unei femei născute tot acolo. Un lucru este cert: acest cimitir nu a intrat în vizorul autorităților orașenești, pentru a fi închis. Sfârșitul lui a fost unul „natural”, datorită vechimii și epuizării terenului cu această destinație.

După numărul celor îngropați, în secolul al XIX-lea, *La Hrube* este al treilea cimitir românesc. Așezarea lui este în cartierul cu același nume, nume păstrat până la începutul secolului al XX-lea. Cartierul Hrubenilor ocupa o zonă importantă din partea de est a orașului Bistrița; este vorba de cartierul românesc cel mai vechi și cel mai populat. Românii de la Hrube aveau o situație specială, în fruntea comunității românești fiind atestat un jude, Toader Bilegan, mort în anul 1871, la vârsta de 74 de ani.

Registrul parohial 1858-1874 înregistrează numeroși decedați, născuți în strada Hrubelor, dar înmormântați nu *La Hrube*, în urma umplerii cimitirului, ci în *Cimitirul de Sus*. Numerele de casă, din strada Hrubelor, de unde sunt atestați cei decedați merg până la nr. 240. Fiind vorba în fapt de un cartier întreg, românii locuiau toate acele străzi dar consemnarea preoților atunci când au trecut domiciliul celui mort a fost: „strada Hrubenilor”, „Ulița Hrubenilor”, „în uliță către Hrube”, „în strada cea mare ce trece către Hrube” sau simplu, de cele mai multe ori, „la Hrube”, „la Hrubele”. Considerăm că în secolele al XVIII – XIX-lea zona Hrubelor cuprindea toată actuala stradă Constantin Roman Vivu, numită „strada cea mare a Hrubenilor” sau „Ulița cea mare a Hrubelor”. Un pod, care nu poate fi altul decât cel al Jelnii, apare atestat ca „Podul Hrubenilor din strada cea mare”³⁵. Cu toate acestea, centrul de greutate al Hrubelor, Hrubele - preponderent după 1863, credem că era în fostul cartier Ștefan cel Mare, o stradă foarte importantă fiind strada Vasile Lupu, așa cum era ea înainte de sistematizarea orașului.

Inventarele familiilor românești din Parohia greco-catolică Bistrița, pe anul 1885, fac o disociere în privința străzilor ce ne interesează: „Strada cea mare” și, separat, „Rubele”. În inventarele din 1887/1888, numele acestor străzi, sub care sunt recenzate familiile românești, este următorul: „Strada cea largă de la Hrube” și, din nou, separat, „Hrubele”. Deci este evidentă delimitarea pentru cele două entități ale „Hrubelor”. Unde se afla și se află încă cimitirul *La Hrube* și locul primului lăcaș de rugăciune pentru românii bistrițeni? - este greu de afirmat cu certitudine. Un timp am înclinat spre terenurile unde se antrena o asociație de tir,

34 În zona numită Hrube a fost și primul lăcaș de închinare pentru românii bistrițeni. Deci biserică și cimitir, chiar dacă nu pe aceeași parcelă. Dacă pornim de la faptul că biserica este și o adunare a creștinilor, indiferent de sărăcia sau măreția clădirii, prima biserică românească din Bistrița a fost în zona Hrubelor. Ea apare în mărturie ca paraclis, șopron, șură etc. Doar sub aspectul construcției afirmăm că prima biserică românească din Bistrița a fost construită pe strada Crinilor. În anul 1897, după cumpărarea bisericii minorităților, o scurtă notă, pe o hârtie în care se făcea istoricul acelei bisericii, menționa următoarele: *Parohia greco-catolică din Bistrița în timpurile mai vechi a avut două biserici în suburbiile orașului, una în Rube și una în Maici. Cea din Rube s-a ruinat de mult...* De fapt, acel loc a fost părăsit la construirea bisericii în 1792. ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 99/1897, f. 5.

35 ANBN, fond Registre parohiale de stare civilă, registrul parohial nr. 106 passim.

atestată ca grădină până în anul 1940, în actuala stradă Minulescu, zona Electrica, clădirea nouă. Acea stradă mergea până în râul Bistrița, făcând trecerea printr-un vad, probabil, spre „ruptura Hrubelor”.

În inventarul parohial din anul 1894, cel mai vechi inventar păstrat, dar nici în următoarele, din 1901, 1915 etc., nu se atestă în proprietatea bisericii un cimitir sau teren în Hrube. Pentru cimitirul *La Hrube* trebuie ținut cont de începuturile viețuirii românilor în Bistrița, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Considerăm că magistratul orașului a stabilit, de nevoie, un loc de îngropare pentru români, dar acel teren nu l-a dat în proprietate, poate nici mai târziu. În timp, comunitatea românilor hrubeni, și deci biserica, a luat cel puțin în posesie acel teren, datorită folosinței. Chiar dacă inventarul din 1894, preluat din cartea funciară, nu atestă un cimitir „la Hrube”, totuși, într-un registru de evidență a veniturilor comunității bisericești din 1895, într-o perioadă de mari nevoi financiare, la capitolul „venituri neprevăzute” apare mențiunea următoare: „Demian Ioan și Năsăudean Mitru solvesc competița vecinătății Hrube”, în valoare de 25 florini³⁶. O sumă de 10 florini este încasată la 9 iulie 1899 de la Maria Ștefan, „bani de ai vecinătății de la Hrube”³⁷. Este posibil ca această vecinătate să însemne arendarea fostului cimitir, cimitir rezervat și spre arendă doar hrubenilor. O altă posibilitate este ca termenul „vecinătate” să desemneze un aranjament financiar oarecare și să nu aibă nici o legătură cu fostul cimitir.

Diverse persoane înaintate în vârstă, născute în Bistrița, mi-au mărturisit că după părerea lor cimitirul *La Hrube* se afla dincolo de Podul Jelnii, pe partea dreaptă. Argumentul adus era că se descoperiseră, mai demult, fragmente osoase în zona fostei cărămidării. Opinia noastră este că cimitirul se afla într-un loc considerat bun în secolul al XVIII-lea, pentru că în disputele româno-săsești este menționat și faptul ocupării acestuia de către locuitorii sași. Fragmentele osoase descoperite la cărămidărie puteau proveni de la cei îngropați „în ruptura Hrubelor”. Asemenea îngropări sunt atestate de registrele parohiale.

Chiar dacă nu avem siguranța deplină, credem că cimitirul *La Hrube* și clădirea unde s-a oficiat liturghia, până la terminarea bisericii în 1792, se aflau în locuri diferite, dar tot la Hrube. Este posibil ca vechiul cimitir *La Hrube* să fi fost aproape de începutul străzii Grădinilor, pe partea stângă, cu o ieșire la strada Cimitirului, așa cu arăta ea în secolul al XIX-lea. Numărul topografic la care ne-am oprit este 530. Anumite indicii circumstanțiale sugerează acest aspect, indicii pe care nu le mai facem cunoscute.

La Pâr. Cimitir atestat în anul 1799, odată cu primele înregistrări în registrul parohial. Numele succesive sub care mai este atestat sunt: *cimitirul inferior la pâr*, *cimitirul inferior*, *cimitirul din jos de oraș*, *cimitirul comun*, *cimitirul de jos* etc. Cimitirul de la pârul Bistriței, cum scria un preot în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a fost cel mai important raportat la numărul celor îngropați acolo, în același secol al XIX-lea. A fost închis în anul 1894 în condițiile expuse mai sus. În perioada 1886-1894, a fost singurul loc de îngropare pentru românii greco-catolici. La începutul cercetărilor, am apreciat că așezarea lui fusese la capătul de jos al cimitirului evanghelic-luteran din strada Libertății, din două motive: faptul că în registrul parohial, în perioada 1874-1886, apare formularea de *cimitir comun*, evident nu în sensul comun româno-săsească ci de vecinătate; apoi existența în capătul de jos a acestuia a unei borte, posibil rămasă de la celebrul pâr. Mai apoi, am decis să fiu de acord întru totul cu exprimarea lui Gustav Zikeli: „la colțul unde se ramifică șoseaua spre Schönbirk”; pe partea stângă în direcția de mers spre Sigmir. O hartă a zonei Bistrița, din jurul anului 1880, pare a fi de aceeași părere. Sintagma de *cimitir comun*, cu sens de vecinătate, ar fi posibilă și în acest caz, dat fiind faptul că cimitirul evanghelic este peste drum.

Cimitirul din jos de oraș, conform unui inventar al bisericii din anul 1915, avea o suprafață de 880 de stânjeni³⁸. Era trecut în cartea funciară la coala 46, numărul topografic 7561³⁹. Mult timp, nu am știut din ce motiv inventarul Primăriei Bistrița, din 1940, nu făcea trimitere și la acel număr topografic ca fiind proprietatea bisericii. Era greu de crezut ca terenul fostului cimitir să fi fost vândut, pentru că, pierdut într-un registru greco-catolic de la sfârșitul secolului al XIX-lea, un document menționa faptul arendării *Cimitirului de Jos*, în anul 1949, contra unei sume de 2900 lei.

36 ANBN, fond Oficiul parohial greco-catolic Bistrița, dosar 346, f. 18-19.

37 *Ibidem*, dosar 348, f. 40.

38 Un stânjen pătrat avea în Transilvania 3,596 mp. Vezi vechile unități de măsură vechi românești, în Lazăr Șăineanu, *Dicționarul universal al limbei române*, 1908, apud Wikipedia, „Unități de măsură vechi românești”.

39 ANBN, fond Oficiul parohial greco-catolic Bistrița, dosar 176/1915, f. 4 și 12. Vezi și inventarele bisericii din 1901, dosar 7/1901, f. 8 și 1917 dosar 197, f. 7.

Pe harta cadastrală a orașului Bistrița, numărul topografic 7561 are forma unui dreptunghi cu latura mare orientată spre strada Libertății. Există o distanță oarecare de la șosea până la fostul cimitir, distanță mai mare dacă ne raportăm la strada Sigmirului și unde este localizată o altă delimitare topografică. În inventarele cadastrale, la numărul topografic 7561 este trecută o cruce neagră, fără alte trimiteri la eventuali proprietari. Din anul 1934, locul fostului cimitir apare parcat cu două locuri pentru casă, cu 263 și 264 stânjeni.

În registrul cu licitațiile organizate pentru locurile bisericești, în perioada 1912-1943, rezultă că din trei în trei ani fostele cimitire de jos și de sus erau date în arendă cu următoarele condiții: să nu fie păscute cu vitele, să fie îngrijite pietrele de mormânt și să nu fie înstrăinate, să fie păstrată mejdia etc. Arendarea *Cimitirului de Jos* poate fi urmărită până în anul 1932, după care el nu mai apare specificat în acest registru, de arendă, alături de cimitirul de sus și de cel de pe Poderei - noul cimitir⁴⁰.

Adevărul dureros al pierderii cimitirului l-am aflat târziu, considerând nefiresc faptul că nu mai era atestat în inventarele parohiei. El este următorul: o comisie de expropriere a decis, la 30 septembrie 1927, să exproprieze pentru loturi de casă „cimitirul din jos de oraș în mărime de 800 m² în care de 30 de ani nu se mai îngroapă nimeni”⁴¹. Acest act samavolnic, o culme a rapacității și cinismului, a fost validat în justiție printr-o decizie a Tribunalului Bistrița. În ședința comitetului bisericesc, din 24 iunie 1933, se anunța că: „apelul înaintat de biserică e respins, rămânând definitiv expropriat cimitirul”. Un ultim demers la instanța superioară era de prisos, fiind tardiv, după cum aprecia avocatul Gavrilă Linul. De menționat că ultima cale de atac în justiție a fost ratată dintr-un motiv de procedură, iar după 40 de ani de la închidere existau dificultăți în a se reține suprafața fostului cimitir. Decizia luată în 25 iunie 1933 de conducerea parohiei a fost de a se negocia cu cei împrumietăriți, pentru a le cumpăra loturile pe seama bisericii⁴². Fără succes, după cum se vede.

Într-un registru de defalcare a moșiilor expropriate din Bistrița, decizia 290/1927 privea numărul topografic 7561, adică „șesul din jos – moșia Bisericii greco-catolice din Bistrița” în suprafață de 880 stânjeni – expropriat în favoarea statului⁴³. Totuși, împrumietărirea s-a făcut pe 527 de stânjeni, cele două loturi atestate în inventarele cadastrale în 1934, pe când cimitirul avea o suprafață de 880 de stânjeni. Ce s-a întâmplat cu suprafața rămasă, nu știm.

Nu este exclus ca și înstrăinarea cimitirului *La Hrube* să fi avut loc în același mod, adică prin împrumietărire. Pe de altă parte, este posibil ca mențiunea din 1949, de arendare a *Cimitirului de Jos*, să fie o greșeală, referința să fie, în fapt, la *Cimitirul de Sus*. Ori, poate, era vorba de ce mai rămăsese, dacă a mai rămas ceva în folosința bisericii. Precizarea sună în felul următor: „cimitirul din jos 2900 lei cu locuințe tăiate”.

La Biserică. Cimitir rezervat notabilităților religioase, politice și culturale ale românilor din Bistrița. Este atestat în anul 1799, dar existența lui datează cel mai probabil de la construirea bisericii greco-catolice, din 1790/1792, sau, poate, de la punerea în posesie a locului de către magistratul orașului, în 1786. Tot complexul din acea zonă de pe strada Crinilor: locul primei adevărate biserici românești, prima școală confesională, Grădinița nr. 9 de astăzi fostă școală confesională greco-catolică, cimitirul bisericesc – atât cât mai este păstrat – reprezintă **sanctuarul românilor bistrițeni**. Repunerea grabnică în valoare și scoaterea din anonimat a celor ascunse după gardul grădiniței (vezi pozele din anexă) este o cerință creștină și patriotică, în același timp. Este cimitirul care, fizic, mai poate fi, măcar în parte, recuperat pentru memoria spirituală a celor care mai simt românește. Asta dacă faptul creștin și cultural, responsabil, nu este identificat cu trăsăturile pe care onorata reprezentanță de astăzi, consiliul local, le finanțează cu emfază. În inventarul Parohiei greco-catolice Bistrița, din anul 1915, pentru numărul topografic 86, din cartea funciară, stă scris: „cimitir vechi în strada din afară a cetății”, în suprafață de 843 stânjeni⁴⁴. La același număr topografic, printre proprietățile bisericii, în 1940, cu o suprafață de 30,24 ari, apare mențiunea „grădină și cimitir vechi”⁴⁵. Alte suprafețe din acea zonă, însumate, cu destinația de grădină, sub diferite numere topografice, atestă în 1940 încă 30,50 ari în proprietatea bisericii, „din timpuri vechi”⁴⁶.

40 ANBN, fond Oficiul parohial greco-catolic Bistrița, dosar 341 passim.

41 *Ibidem*, dosar 328, f. 35. Referirea la 800 m² cât se scria în registrul parohial este o greșeală, pentru că cimitirul avea 880 de stânjeni, deci 31,65 ari, și a fost expropriat în totalitate.

42 *Ibidem*, f. 118-119.

43 ANBN, fond Comisia de ocol pentru expropriere și împrumietărire din Bistrița, dosar 89, f. 2.

44 ANBN, fond Oficiul parohial greco-catolic Bistrița, dosar 176/1915, f. 4.

45 ANBN, fond Primăria orașului Bistrița, dosar 15, f. 24.

46 *Ibidem*.

Prima biserică românească din Bistrița, construită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, era înconjurată de morminte în anul 1870, conform unui plan de situație al bisericii și școlii, din acel an. Avea o lungime de 10 stânjeni și o lățime de 3 ½ stânjeni. Locul ei nu a fost acolo unde, astăzi, o construcție din lemn și o troiță, din strada Crinilor, îi țin locul, ci puțin mai în spate și la stânga, într-un unghi oblic față de stradă, cu altarul orientat spre est. Asta nu știrbește cu nimic actul creștinesc a unor oameni, care au urmărit menținerea în memoria românilor bistrițeni a locului primei biserici românești, și păstrarea neatinsă a unor morminte, pe care nu le mai dorea nimeni în anii optzeci ai secolului trecut⁴⁷. Cimitirul bisericesc se împărțea în două, astfel că inventarul bisericii din 1894 menționa două țințirimuri, fiecare cu câte o răstignire⁴⁸. O parte a mormintelor se aflau în dreapta și în spatele bisericii, din acestea păstrându-se până astăzi, celelalte erau spre strada Crinilor, dispărute între timp.

La Pod. Probabil că este ultimul cimitir românesc înființat, raportându-ne la datele care ne sunt disponibile. Sub această denumire este menționat în anul 1814, cu o singură înmormântare, pentru ca în anii următori în acest cimitir să fie îngropați numeroși români. Avem toate motivele să credem că cimitirul *La Pod* este mai vechiul loc de îngropare *La Morminte*, atestat în 1800 și 1801 cu câte o înmormântare, iar în 1808 cu 12 înhumări. Este posibil să se fi făcut înmormântări sporadice în acest cimitir și la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În secolul al XIX-lea este al doilea cimitir românesc, raportat la numărul celor îngropați. Denumirea și-a împrumutat-o de la podul de peste Canalul Morii, situat în zona din fața Spitalului Județean de astăzi. Așezarea cimitirului poate fi delimitată de repere identificabile: Han și „Electro”, de pe Calea Moldovei. Canalul Morii curgea aproximativ pe direcția est-vest, puțin oblic spre Han, la jumătatea distanței dintre strada Grânicerilor și Calea Moldovei. Cimitirul *La Pod* ocupa aproximativ jumătate din acel spațiu, în partea dreaptă pe direcția de curgere a canalului. Pe o hartă cadastrală din anul 1914, numărul topografic al cimitirului este 5678. Mai este atestat și cu următoarele denumiri: *cimitirul superior la pod*, *cimitirul superior*, *cimitirul de sus*, *mormântariul de sus la Piu* etc.

Decizia de închidere, oficială, din partea primăriei Bistrița, a fost emisă în anul 1886, chiar dacă o cerere de oprire a înmormântărilor în acest cimitir fusese adoptată în 1873, în timpul epidemiei de holeră. Este posibil să se fi făcut înhumări până în anul 1892, pentru că în anul 1890, în ședințele senatului bisericesc, era discutată necesitatea reparării gardului, iar în mai 1892 biserica greco-catolică din localitate mai primește o înștiințare, din partea poliției, de interzicere a înmormântărilor în toate cimitirele confesionale românești. Se deschisese între timp *Cimitirul Central* conform statutului din 1891. Cert este că, în anul 1893, *Cimitirul de Sus* era îngrădit cu sârmă ca expresie a faptului că era închis.

În anul 1940, în documentația cu proprietățile din Bistrița ale Bisericii greco-catolice, numărul topografic 5678, alături de 5677/3 și 5677/5, apare cu destinația de fânaț. În total 41,18 ari, între Han și „Electro”⁴⁹. Inventarul bisericii din 1915 menționa, la numărul topografic 5678, „cimitir din sus de oraș”, cu o suprafață de 490 de stânjeni⁵⁰.

Poate ca o consecință a exproprierii *Cimitirului de Jos*, în anul 1933, Primăria Bistrița aproba o mai veche cerere a parohiei greco-catolice prin care „cimitirul din sus, spre Aldorf, s-a mărit”⁵¹. Printre cei care și-au exprimat intenția de a deține locuri pentru morminte în acest cimitir a fost și Victor Moldovan, cel mai important om politic al perioadei interbelice din județul Bistrița-Năsăud. Reluarea înmormântărilor a făcut ca acest cimitir să fie mai bine cunoscut de bistrițeni. Este posibil ca mormintele vizibile în anii 70 ai secolului trecut să fi fost din perioada interbelică. De aceea nu exista nici o umbră de motiv ca acolo să se fi construit locuințe.

Deschiderea în anul 1901 a noului cimitir parohial de pe strada Târpiului, a pus într-un con de umbră vechile cimitire românești. Treptat, cu trecerea timpului, ele ies din conștiința publică. În anul 1937, Biserica greco-catolică mai cumpăra un teren, lângă cimitirul parohial de pe dealul Târpiului, de 1 ½ iugăre, de la văduva lui Emrich Martin⁵². Se avea în vedere expansiunea elementului românesc din Bistrița, apreciindu-

47 ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 21, f. 28.

48 *Ibidem*, dosar 76. Inventarul bisericii greco-catolice din anul 1894.

49 ANBN, fond Primăria orașului Bistrița, dosar 15, f. 24.

50 ANBN, fond Oficiul parohial greco-catolic Bistrița, dosar 176, f. 4.

51 *Ibidem*, dosar 328, f. 111.

52 ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 604/1937, f. 7.

se că în viitor se impunea mărirea cimitirului parohial. Până la începutul celui de-al doilea război mondial, terenurile deținute de către greco-catolici, numai cu destinația de cimitir, pe dealul Târpiului, se ridicau la circa trei hectare. Însă toate pământurile Parohiei greco-catolice Bistrița, mai înainte, în anul 1919, conform actelor de declarare a proprietății, erau de 30 iugăre și 734 stânjeni. Într-un inventar din 1 septembrie 1928, suprafețele pe care biserica le mai avea după reforma agrară erau de numai 13 iugăre și 444 stânjeni⁵³.

După instaurarea comunismului în România, Biserica Greco-Catolică a avut un destin cunoscut. Nouă organizare a Bisericii Ortodoxe pe plan local, în cinci parohii, începând din anul 1948, îi cuprindea și pe foștii creștini uniți cu Roma. Juridic, vechile cimitire românești au fost preluate spre administrare împreună cu celelalte bunuri de către Biserica Ortodoxă. O hârtie datând din aprilie 1949, rătăcită într-un registru parohial greco-catolic de la începutul secolului, atestă că cimitirul parohial de pe strada Târpiului și unul din vechile cimitire românești din secolul al XIX-lea erau încă date în arendă, în acel an, unor enoriași, pe diverse sume de bani.

Noul sistem, de „democrație populară”, ca un regim politic ateist și totalitar avea o altă concepție „despre lume și viață”, în care Biserica nu își avea locul. Două rapoarte înaintate de preoți, despre starea parohiilor ortodoxe, ne mai rețin atenția. Unul, înaintat la 14 noiembrie 1949, se referă la situația materială a parohiilor și enoriașilor în anul 1949: „Biserica ortodoxă română din Bistrița, în ceea ce privește starea materială, constatăm că este mai precară ca cea din anul 1948. Aceasta se datorește împrejurării că Biserica a fost lipsită de venitul ce-l avea din arendarea fostei școli confesionale, care a trecut în patrimoniul statului prin naționalizarea clădirii. Tot asemenea are o pierdere și prin cedarea celor 29 de iugăre, teren arabil și cositor, statului, care apoi l-a repartizat orașului Bistrița”⁵⁴. Al doilea raport este, în același timp, și un răspuns la un chestionar venit pe cale ierarhică, înaintat de preotul Mureșianu, de la parohia nr. 2 Sfinții Trei Ierarhi, în 23 noiembrie 1949. Biserica nu dispunea de nici o formă de venit în afară de: disc, lumânări și donații. „Sesiunile bisericească parohială și cantorală au fost predate statului”. „Biserica este cercetată de credincioși în dumineci și sărbători, cu excepția acelor dumineci și sărbători în care se aranjează manifestații politice ori de altă nuanță și care sunt destul de dese”. În final, preotul menționa că nu cunoaște nici o acțiune care ar împiedica dezvoltarea și înflorirea R.P.R.⁵⁵.

Naționalizarea din anul 1948 și cedarea de „bună voie” de către biserică a bunurilor materiale, în care includem și vechile cimitire românești, au schimbat „proprietarul”, care va deveni Primăria Bistrița, cu secțiile ei „gospodărești” sau cum s-or fi numit. Ajunse în administrarea unor semianalfabeți cu carnet de partid, vechile cimitire românești au fost în cel mai bun caz neglijate un timp. Lovitura de grație li se dă în anii șaptezeci și optzeci ai secolului trecut, în condițiile „sistemizării” urbane. Ceea ce a rămas neatins atunci s-a „desăvârșit” după Decembrie 1989, în goana după câștig cu orice preț. Câștig cu ce preț!

O altă față a problemei poate fi aceea a responsabilității celor care, presupunând că nu știau nimic despre vechile cimitire românești, au autorizat continuarea lucrărilor, după ce săpăturile au dovedit că se atinseseră de locuri pecetluite până la sfârșitul veacurilor. Dacă acei morți nu au înviat, și nu au înviat, chiar și după mai bine de 100 de ani rămășițele trupurilor descompuse trebuiau să fie acolo. Cineva trebuia să fie sesizat, cineva trebuia să sesizeze, iar altcineva să ia decizii responsabile. Dar aceste aspecte privesc acum alte autorități. Amintim conducătorilor de azi ai urbei că există, din timpuri nedefinite, o procedură juridică numită: „expropriere în caz de utilizare publică”. Mai apoi, câteva întrebări pot fi puse și „constructorilor”. Măcar să știm adevărul!

Ce se mai poate face astăzi? Se poate identifica, pe teren, locul și suprafața fiecărui cimitir, apelând la instituțiile specializate. Apoi, se pot lua decizii de reparație sub diferite forme, măcar morale! Putem observa că în fostul cimitir bisericesc, care se întindea cel puțin până în actuala stradă „Locotenent Călin”, sunt organizări de șantier, probabil pentru un nou turn Babel al civilizației urbane. Alt aspect deosebit de spinos este cel al „proprietarilor” de după 1948, aspect care nu privește studiul de față.

În octombrie 2007, am adus în atenția cetățenilor Bistriței problema cimitirelor românești din oraș în suplimentul cultural al „Mesagerului de Bistrița” sub titlul: *O cruce pentru un cimitir*. În anul 2010, cred același lucru. Vechile cimitire românești din Bistrița au nevoie, fiecare din ele, măcar de câte o cruce. O fi prea mult?

53 *Ibidem*, dosar 484, f. 2.

54 ANBN, fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dosar 1495/1949, f. 103.

55 *Ibidem*, dosar 1500/1949 f. 84.

Les cimetières roumains de Bistrița jusqu'à la fin du XIXe siècle

(Résumé)

A Bistrița, comme dans les autres villes libres saxonnes de Transylvanie, on a maintenu jusque très tard, après la première moitié du XIXe siècle l'interdiction pour les autres ethnies, non privilégiées, de s'établir à l'intérieur de la cité. Celles-ci se sont rassemblées dans plusieurs quartiers des banlieues de la ville, organisant leur vie sociale et religieuse en fonction de l'attitude parfois tolérante, parfois plus restrictive des autorités.

L'auteur analyse, s'appuyant sur les documents d'archive et de toponymie, les périmètres des premiers lieux de culte et des cimetières confessionnels formés à partir du XVIIIe siècle à la périphérie de l'habitation médiévale. L'évolution urbaine et les mesures sanitaires ont conduit à leur fermeture progressive et ultérieurement à leur effacement de la mémoire locale. L'auteur plaide pour le marquage même symboliquement des champs de repos, là où les ossements sont couverts par des constructions modernes et surtout par l'oubli.

